

Рецензію
отримано 17.04.2023
Голова редакції
спеціалізованої
ради ДФ 26.133.026
ФФ, проф. Колесник О.С.

Голові спеціалізованої
вченої ради
ДФ 26.133.026
у Київському університеті
імені Бориса Грінченка
доктору філологічних наук,
професору кафедри германської філології
Факультету романо-германської філології
Колеснику Олександрю Сергійовичу

Рецензія

рецензента **Махачашвілі Русудан Кирилевни**, доктора філологічних наук, доцента, завідувача кафедри германської філології Факультету романо-германської філології Київського університету імені Бориса Грінченка на дисертаційну роботу Бойко Марії Іванівни «Функціонування української мови в освітньому просторі Донеччини на початку ХХІ століття», подану до захисту на здобуття доктора філософії за спеціальністю 035 Філологія.

1. Актуальність дисертаційного дослідження.

Загальновизнано, що історико-політичні процеси в Радянському Союзі, спрямовані на тотальне винищення всього українського, спричинили значні зміни в нашому суспільстві загалом і в мовній ситуації зокрема. Тому після проголошення незалежності в Україні першочергово мала проводитися активна й раціональна мовна політика, спрямована на зміцнення комунікативної потужності української мови, що сприяло б зміцненню держави, згуртуванню нашого народу. Однак, на жаль, із ряду тих чи тих причин цього не сталося. У результаті ми отримали сепаратистські рухи в Криму, Донецькій і Луганській областях, на Закарпатті, а також – псевдореферендуми й військову інвазію.

Отже, ця проблема є архіважливою, надзвичайної державної ваги й на часі. Звичайно, її покращення залежить від низки чинників, але значною мірою від активності функціонування української мови в освітньому просторі як регіонів, так і України загалом.

З огляду на вищесказане дисертація Марії Іванівни Бойко є особливо *актуальною* і своєчасною. Актуальність рецензованої праці посилюється й підвищеним інтересом українських лінгвістів до питань функціонування української мови в умовах українсько-російської двомовності.

На підтвердження *актуальності* теми дисертаційної праці М.Бойко свідчить її відповідність науковій темі Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка «Розвиток європейських мов і літератур в контексті міжкультурної комунікації», номер державної реєстрації 0116U006607, термін виконання 2016–2021.

Об'єктом дослідження обрано мовну ситуацію у сфері освіти Донеччини, функціонування української мови в ситуації українсько-російського білінгвізму, а *предметом* аналізу є стан реального використання української мови в освітньому просторі Донеччини й тенденції розвитку деформованої мовної ситуації в закладах середньої і вищої освіти Донецької області на початку ХХІ ст.

За *мету* дослідження М.Бойко обирає комплексне вивчення мовної ситуації в закладах загальної середньої та вищої освіти Донеччини, дослідження внутрішньомовних деформацій, зумовлених чинником сильного впливу російської мови на українську.

2. Наукова новизна результатів дисертації.

Значну роль у розвитку й розповсюдженні російсько-українського білінгвізму відіграє сфера освіти. *Наукова новизна* дослідження визначається тим, що у ньому вперше виявлено й схарактеризовано динаміку використання мов в освітній сфері Донеччини; здійснено комплексний аналіз мовної ситуації в закладах загальної середньої та вищої освіти Донецької області; зацентровано увагу на загальних і часткових проблемах білінгвалізації суспільства в умовах мультикультуралізму.

Важливим і новим, на думку рецензента, є показники цільового анкетування учнів 9–11 класів, студентів I–IV курсів, проведеного авторкою протягом 2019–2020 років у Слов'янську, Бахмуті, Покровську та Маріуполі,

які дозволяють комплексно проаналізувати мовну ситуацію в закладах загальної середньої та вищої освіти Донеччини та схарактеризувати роль освіти в національній консолідації України. Вичерпно і переконливо описані сутність та механізми утворення сучасного освітнього простору. Певною новизною відзначений аналіз особливостей мовної ситуації досліджуваної території, вивчення регіональної специфіку Донеччини, оскільки, на переконання рецензента, використання статистичних даних з урахуванням соціокультурних передумов формування Донецької області дозволить чіткіше виявити деформованість мовної ситуації.

3. Теоретичне і практичне значення результатів дисертації.

У *теоретичному плані* праця М.Бойко, безперечно, має певну теоретичну значущість, оскільки є певним внеском у сучасну прикладну філологію, зокрема в поглибленні тлумачень основних термінів соціолінгвістики – таких, як: «мовна ситуація», «мовна поведінка», «білінгвізм», у розширенні обґрунтування методології комплексного аналізу мовної ситуації за кількісними, якісними й оцінними параметрами, у встановленні ролі соціально-політичних і демографічних чинників розвитку двомовності в освітньому просторі Донеччини.

Однак, як нам видається, представлена робота здобувача має ще більше *практичне значення одержаних результатів*, оскільки розглянуті теоретичні положення та інтерпретований емпіричний матеріал дозволяють відстежити мовну ситуацію в закладах освіти Східної України.

Матеріали й основні положення дисертації становлять беззаперечну цінність та можуть бути використані у дослідницькій роботі та написанні нових розвідок із соціолінгвістики, історії української мови, психолінгвістики, загального мовознавства, лінгводидактики, розробленні шляхів підвищення комунікативної потужності української мови й утвердження її державних позицій на Донеччині.

4. Наукова обґрунтованість результатів дослідження, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Наукові положення, висновки і результати, які представлено в дисертації М.Бойко, слід оцінити як теоретично, методично й емпірично обґрунтовані та достовірні. Вони базуються на використанні загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, таких як: історико-генетичний метод, анкетування, спостереження, а також метод кількісних підрахунків.

Загальні висновки у дисертаційному дослідженні М.Бойко, на нашу думку, логічні й переконливі, викладені аргументовано. Вони загалом відбивають поставлені завдання та результати проведеної роботи. Текст рецензованої дисертації коректний, характеризується логічним викладом студійованого матеріалу, вдало використаним термінологічним апаратом.

5. Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності.

У розділах роботи поетапно подано комплексний аналіз мовної ситуації в закладах освіти Донецької області, проаналізовано соціально-політичні та демографічні чинники розвитку двомовності на території Донеччини, схарактеризовано стратегії й тактики підвищення комунікативної потужності української мови, що й передбачено завданнями. Поставлені наукові завдання виконані на високому методологічному рівні, а М.Бойко оволоділа необхідними для рівня доктора філософії компетенціями.

6. Апробація результатів дисертації. Повнота викладу основних результатів дисертації у наукових публікаціях.

Джерельною базою дисертаційної праці стали фундаментальні наукові праці українських та зарубіжних вчених, нормативні документи профільного міністерства, відповідно до яких у різні роки здійснено регулювання функціонування мов у закладах освіти (накази, листи Міністерства освіти і науки України); показники цільового анкетування, проведеного авторкою протягом 2019–2020 років; матеріали масових статистичних опитувань.

Отримані результати дисертаційної роботи висвітлено у 18 наукових публікаціях, із них – 16 одноосібні, 2 – у співавторстві: 5 статей – у наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України; 1 стаття – у періодичному науковому виданні, проіндексованому в базі даних Web of Science; 12 – у інших збірниках.

7. Структура та зміст дисертації, її самостійність, завершеність, відповідність вимогам щодо оформлення й обсягу.

Дисертаційна робота М.Бойко є самостійно виконаним дослідженням, у якому викладено авторський погляд на причини зниження престижу української мови, нівелювання її державного статусу, звуження сфер функціонування. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів із висновками до них, загальних висновків, списку використаних джерел (243 позиції), 48 діаграм, таблиць та додатків. Загальний обсяг роботи відповідає вимогам, встановленим освітньо-науковою програмою Університету «Філологія».

Варто відзначити, що рецензована робота підготована за чітким планом, характеризується власною концепцією, переконливим аналізом, доречними ілюстраціями й покликаннями, а також старанно дібраною й опрацьованою основною та дотичною до праці науковою літературою.

Особливо імponує те, що дисертант провів підрахунки й нерідко подає відсоткові співвідношення. Робота істотно виграє завдяки чисельним таблицям (див. стор. 65–66, 112–113, 120–132, 152 та ін.), діаграмам (109–112, 114, 115–117, 134, 151, 153 та ін.) та додаткам (див. стор. 252–260), які покращують візуальне сприйняття матеріалу й певних положень дисертації.

Зміст, структура, оформлення дисертації та кількість публікацій відповідають вимогам п.6-9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 №44 (зі змінами), наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 №40

«Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», затверженого Міністерством юстиції України 03.02.2017 за №155/30023.

8. Дотримання академічної доброчесності у дисертації та наукових публікаціях. Відсутність (наявність) академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації.

На підставі вивчення тексту дисертації і наукових публікацій, результатів автоматизованої перевірки на плагіат та їх експертної оцінки, встановлено, що дисертація і наукові публікації виконані самостійно, не містять академічного плагіату, фальсифікації, фабрикації, самоплагіату.

Усі використані здобувачкою у тексті дисертації свої наукові праці без посилання на ці праці були попередньо опубліковані з метою висвітлення в них основних наукових результатів дисертації та вказані в анотації дисертації. З аналізу тексту дисертації рецензентом вбачається *дотримання здобувачкою вимог академічної доброчесності* в повному обсязі.

9. Дискусійні положення та зауваження до дисертації.

У цілому слід відзначити високий науковий рівень розробок здобувача в результаті проведених досліджень, обґрунтованість отриманих результатів та вказати на певні дискусійні положення і зауваження до роботи.

1. У підрозділі 1.4 Білінгвізм та аспекти його дослідження натрапляємо лише на наявні у науковій літературі тлумачення ключового терміна *білінгвізм*, власного трактування, своїх акцентів дослідниця не пропонує. Своє ставлення до висунутих наукових теорій, критичне осмислення матеріалу употужнило б працю Марії Бойко. Аналізуючи українсько-російський білінгвізм в освітньому просторі, Марія Бойко зазначає, що «Українсько-російський білінгвізм мовного середовища закладів освіти, характерний для багатьох регіонів України, впливає на мовну поведінку усіх учасників освітнього процесу та виявляється в неоднорідності мовного простору» (с.151). У дослідженні варто уточнити, які саме чинники утвердили позиції української мови в сфері освіти на Донеччині.

«Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», затвердженого Міністерством юстиції України 03.02.2017 за №155/30023.

8. Дотримання академічної доброчесності у дисертації та наукових публікаціях. Відсутність (наявність) академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації.

На підставі вивчення тексту дисертації і наукових публікацій, результатів автоматизованої перевірки на плагіат та їх експертної оцінки, встановлено, що дисертація і наукові публікації виконані самостійно, не містять академічного плагіату, фальсифікації, фабрикації, самоплагіату.

Усі використані здобувачкою у тексті дисертації свої наукові праці без посилання на ці праці були попередньо опубліковані з метою висвітлення в них основних наукових результатів дисертації та вказані в анотації дисертації. З аналізу тексту дисертації рецензентом вбачається *дотримання здобувачкою вимог академічної доброчесності* в повному обсязі.

9. Дискусійні положення та зауваження до дисертації.

У цілому слід відзначити високий науковий рівень розробок здобувача в результаті проведених досліджень, обґрунтованість отриманих результатів та вказати на певні дискусійні положення і зауваження до роботи.

1. У підрозділі 1.4 Білінгвізм та аспекти його дослідження натрапляємо лише на наявні у науковій літературі тлумачення ключового терміна *білінгвізм*, власного трактування, своїх акцентів дослідниця не пропонує. Своє ставлення до висунутих наукових теорій, критичне осмислення матеріалу употужнило б працю Марії Бойко. Аналізуючи українсько-російський білінгвізм в освітньому просторі, Марія Бойко зазначає, що «Українсько-російський білінгвізм мовного середовища закладів освіти, характерний для багатьох регіонів України, впливає на мовну поведінку усіх учасників освітнього процесу та виявляється в неоднорідності мовного простору» (с.151). У дослідженні варто уточнити, які саме чинники утвердили позиції української мови в сфері освіти на Донеччині.

2. Авторка дисертації стверджує, що сьогодні «багато українських викладачів не підтримують ідею білінгвальної освіти та не вірять у дієвість вищезгаданої моделі навчання» (с. 193). На наше переконання, у дисертації варто простежити причини відсутності зацікавлення білінгвальною освітою у педагогічних працівників та здобувачів.

3. Рецензована дисертаційна праця характеризується переконливим аналізом статичних даних, доречними діаграмами, таблицями, схемами, що полегшує сприйняття матеріалу. Уважаємо, дослідження безумовно виграло б, якщо б висновки й узагальнення були сформульовані чіткіше.

4. Окреслюючи стратегії та тактики зміцнення державницьких позицій української мови в Східному регіоні України, Марія Бойко детально аналізує розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 липня 2019 року «Про схвалення Стратегії популяризації української мови до 2030 року “Сильна мова – успішна держава”». На думку рецензента, варто також подати спеціально виокремлені рекомендації авторки для гармонізації мововжитку та поліпшення мовної політики в освіті.

Висловлюючи коментарі та зауваження, розуміємо, що кожен дослідник має право на відстоювання власних переконань, тому сподіваємося на плідну дискусію.

10. Загальний висновок про рівень набуття здобувачем теоретичних знань, відповідних умінь, навичок та компетентностей.

За своїм фаховим спрямуванням, науковою новизною і практичною значущістю дисертація М.І.Бойко відповідає спеціальності 035 Філологія, галузі знань 03 Гуманітарні науки. Здобувачем повністю виконано освітню та наукову складову підготовки здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти й накопичено теоретичні знання, уміння, навички та компетентності, достатні для розв'язання комплексних проблем у царині професійної та дослідницько-інноваційної діяльності, опановано методологію наукової діяльності.

11. Загальна оцінка дисертації і наукових публікацій щодо їхнього наукового рівня з урахуванням дотримання академічної доброчесності та щодо відповідності вимогам.

Проте зауваження, що висловлені вище, мають дискусійний характер, через що не зменшують наукову новизну, теоретичну та практичну значущість дисертаційної роботи, що рецензується.

Дисертація «Функціонування української мови в освітньому просторі Донеччини на початку XXI століття» є завершеною науковою працею, в якій її авторкою, **Бойко Марією Іванівною**, отримано нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності розв'язують конкретне наукове завдання, яке має значення для розвитку українського мовознавства.

Дисертаційна робота М.І.Бойко відповідає п. 6-9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. №44 (зі змінами) та Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. №261 (зі змінами), а її авторка **Бойко Марія Іванівна** заслуговує на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 Філологія.

Рецензент:

доктор філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри германської філології
Факультету романо-германської філології
Київського університету імені Бориса Грінченка

Русудан МАХАЧАШВИЛІ

